

AGOTA KRİSTOF'UN OKUMAZ YAZMAZ KİTABI ÜZERİNE BİR İNCELEME

A Review of *the Illiterate* by Agota Kristof

Öznur YEMEZ*

Öz

Macar yazar Agota Kristof'un Fransızca yazdığı ve 2004'te yayımladığı otobiyografik anlatısı *Okumaz Yazmaz* (orijinal adı *L'Analphabète*) Can Yayınları tarafından 2023 yılında Feyza Zaim çevirisiyle Türkçeye kazandırılmıştır. On bir bölüm ve kırk sayfadan oluşan eser, yazarın altmış dokuz yıllık çileli fakat ilham verici yaşamından kısa kesitler sunmaktadır. Anlatı modu olarak iç monoloğun benimsendiği çalışma daha ziyade vinyet dediğimiz sahnelerden oluşmaktadır. Yazarın ilk çocukluk döneminden başlayarak yatılı okul yıllarına, bir göçmen olarak İsviçre'ye iltica etmesine, fabrikada çalıştığı zamanlara ve bir yazar olarak kendini bulmasına odaklanan çalışma anı niteliğindedir. Sırasıyla Macarca, Almanca, Rusça ve Fransızca dillerinin arasında sıkışıp kalan gerek anavatanında gerekse yabancı bir ülkede yeni bir dil, yeni bir kültür ve yeni bir yaşama uyum sağlamak zorunda bırakılan Kristof'un dört yaşında bir kız çocuğu olarak okuma yazmayı söküp yirmi bir yaşında bir kadın ve anne olarak nasıl okumaz yazmaz durumuna düştüğünü anlatan çalışma sade fakat samimi üslubuyla okuyucuların beğenisini kazanmıştır.

Anahtar Sözcükler: Agota Kristof, *Okumaz Yazmaz*, Feyza Zaim, otobiyografik anlatı, göçmen.

ABSTRACT

The Hungarian author Agota Kristof's autobiographical narrative, *The Illiterate* (originally published as *L'Analphabète*), written in French and published in 2004, was translated into Turkish by Feyza Zaim and published by Can Publishing in 2023. Comprising eleven chapters and forty pages, the narrative offers brief episodes from the author's arduous yet inspiring sixty-nine-year life. Using interior monologue as a narrative mode, the work is primarily composed of vignettes. It is a memoir, focusing on the author's early childhood, her years at boarding school, her asylum in Switzerland as an immigrant, her working in a factory, and finding her own voice as a writer. The book, which recounts the story of how Kristof, who was forced to adapt to a new language, a new culture and a new life both in her homeland and in a foreign country, stuck between Hungarian, German, Russian and French respectively, learned to

* Arş. Gör. Dr., Selçuk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, İngiliz Dili ve Edebiyatı Bölümü, Konya/Türkiye. E-posta: oznuryemez@gmail.com. ORCID: 0000-0002-1102-7407.

read and write as a four-year-old girl and became illiterate as a twenty-one-year-old woman and mother, has been appreciated by the readers for its simple but sincere style.

Keywords: Agota Kristof, *The Illiterate*, Feyza Zaim, autobiographical narrative, immigrant.

Kristof, Agota (2023). *Okumaz Yazmaz*. Çev. Feyza Zaim. Can Yayınları, 48 sayfa.

Macar kökenli İsviçreli yazar¹ Agota Kristof (1935–2011) anadili Macarcadan ziyade Fransızca yazan ve 20. yüzyıl Frankofon edebiyatının önde gelen isimlerinden biri olarak kabul edilen; roman, öykü, kısa roman (diğer tabirle novella), şiir ve oyun gibi türlerde pek çok eser veren, üretken, çok yönlü ve bol ödüllü² bir yazardır. 1986 yılında yayımlanan *Büyük Defter Üçlemesi*³ (Serinin ilk eseri *Büyük Defter* adıyla 1986'da; ikincisi *Kanıt* adıyla 1988'de ve sonuncusu *Üçüncü Yalan* adıyla 1991'de yayımlanmıştır) Kristof'a dünya çapında bir başarı ve şöret kazandırmıştır. 2013 yılında Janos Szasz yönetmenliğinde aynı adla sinemaya uyarlanan *Büyük Defter* Kristal Küre ödülünü kazanarak yazarın ününü pekiştirmiştir. Eserleri kırktan fazla dile çevrilen Kristof her ne kadar politikadan hoşlanmadığını ve onunla pek de alakadar olmadığını dile getirse de hem yaşamı hem de eserleri politik olaylardan etkilenmiş ve beslenmiştir. Nitekim İsviçre'ye iltica etmesinin asıl nedeni öğretmen olan eşinin politik bir suçlu olmasıdır. Bu nedenle hapse girmektense sürgüne gitmeyi göze almışlardır.

Kristof altmış dokuz yaşındayken *Okumaz Yazmaz* adlı otobiyografik anlatısını yazmıştır. Eserlerinde genellikle kendisi, ebeveynleri ve erkek kardeşlerinin gerçek yaşantılarını eksen alan yazarın tamamen (oto)biyografik olan ilk ve tek eseri budur. Kristof dört yaşındayken kendi kendine okumayı öğrenmiş, anadili Macarcanın hâkim olduğu ilk çocukluk yıllarından sonra hayatına Almanca girmiş, ergenlik döneminde Rusçayla tanışmış, genç bir

¹ Herhangi bir yanlış anlaşılmanın önüne geçebilmek için şunu ifade etmekte fayda var: Kristof, Macaristan'da doğmuş olmasına rağmen yirmi bir yaşından yetmiş beş yaşına dek İsviçre'de yaşamış ve yine orda vefat etmiştir. İsviçre vatandaşı olduğundan İsviçreli olarak hitap etmek de bir sakınca duymuyorum. Sanatçının mezarı Macaristan'dadır.

² Yazarın aldığı ödüllerden bazıları şu şekildedir: 1986 yılı Frankofon Yazarlar Derneği ADELFF Ödülü, 2001 yılı Gottfried-Keller Ödülü, tüm eserleri için 2005 yılı Schiller Ödülü, 2008 yılı Avusturya Avrupa Edebiyatı Devlet Ödülü ve 2011 yılı için Kossuth Ödülü.

³ Eserin orijinal adı *La Grand Cahier*'dir. İngilizceye *The Notebook Trilogy* olarak çevrilen serinin ikincisi *La Preuve* ve sonuncusu *Le Troisième Mensonge*'dir.

kadın olarak da yeni bir ülkedeki yaşamına Fransızca dâhil olmuştur. Önce Macarca okuyup ancak yazamayan yazar, sonraları yıllarca Fransızca konuşmamış; Fransızca konuşmayı öğrendikten sonra da uzun bir süre Fransızca okumaz yazmaz durumda kalmıştır. Nihayetinde yıllar süren mücadelesinin ardından Fransızca yazmaya ve okumaya da başlayan yazar yaşamın son yıllarında da bu kez Macarca konuşan ama yazamayan bir hale evrilmiştir. Kristof’un bu çok dilli ve çok kültürlü yaşamı onu çağdaşlarından ayıran en ilgi çekici özelliğidir. Bütün yaşamı dillere hâkim olmakla geçen Macar yazar İsviçre vatandaşı olarak Frankofon edebiyatına damga vurmuştur. Yetmiş beş yıllık ömrüne pek çok hayat ve kariyer sığdıran Kristof bu mücadeleyle dolu ancak ilham verici uzun hayatını kısa bir anlatı olarak kaleme almıştır. Bu bağlamda yaşanması çetin olan hayatını okunması kolay bir hikâyeye dönüştürmüştür.

Anlatı “İlk Adımlar” bölümüyle açılış yapmaktadır. İkinci Dünya Savaşı’nın henüz başladığı zamanlarda Macaristan’da elektrik, su ve telefonu olmayan bir kasabada annesi, öğretmen babası ve iki erkek kardeşiyle birlikte yaşayan küçük Agota’nın okuma aşkı daha dört yaşındayken başlamıştır. Kendi tabiriyle okuma hastalığına yakalandığı bu dönemde eline ne geçerse okuması çoğunlukla büyüklerin hoşnutsuzluğuyla karşılaşmış ve yetişkinlikte hissettiği suçluluk duygularının temelini oluşturmuştur. Öyle ki şimdi bile okumayı ev işlerinden kaçınmanın bir yolu ya da yazmayı ertelemenin kılık değiştirmiş hali olarak hissedebilmektedir. Okumanın, kadınlığın kültürel boyutu göz önüne alındığında, bir kız çocuğu için beceriksizlik olarak adedildiğini de dile getirmektedir. Nitekim ev işlerinde ya da çocuk bakımında anneye yardımcı olmak yerine, diğer bir ifadeyle “anne ikamesi” olmak ya da küçük anne / küçük ev hanımı rollerini öğrenmek yerine elinden gelen ve yapabildiği tek şey sadece okumak olmuştur.

Anlatının ikinci bölümü “Sözden Yazıya” Kristof’un yazma yeteneğinin küçük yaşlardan itibaren kendini gösterdiğini, hayal gücü zengin bir çocuk olduğunu aile büyüklerine anlattığı masallar ve yarattığı kurgusal karakterlerle henüz o yaşlarda açığa vurduğunu anlatmaktadır. Uydurduğu masalları kardeşlerine anlatmayı alışkanlık haline getiren küçük Agota mutlu bir çocukluk geçirmiş, ancak bu mutlu günler fazla uzun sürmemiştir. Kendi sözleriyle “beni çocukluğuma bağlayan gümüş iplik koptuğunda” (Kristof, 2023: 14) hikâye anlatıcılığı yazma edimine dönüşmüş; artık iyi zaman geçirmek için değil de kötü günleri aşabilmek ve duygudurumunu yönetebilmek için yazmaya başlamıştı. Özellikle de yokluk ve yoksunlukla geçen, ebeveynlerinden ve kardeşlerinden ayrı düştüğü yatılı okul zamanları yaz-

manın terapötik bir araç haline dönüştüğü dönemdir. Kristof ayrılığın yol açtığı sancıyı ve melankoliyi yazarak yönetmeye çalışmıştır: “Annemden, babamdan, oğlan kardeşlerimden ayrı düşüp yabancı olduğum bir şehirde yatılı okula başlayınca, ayrılığın acısına dayanabilmek için tek bir çözüm kalacak bana: Yazmak.” (2023: 14).

“Şiirler” başlıklı üçüncü bölüm Kristof’un yatılı okul zamanlarına odaklanmaktadır. On dört yaşındayken yatılı okula başlayan yazarın kendisinden bir yaş büyük erkek kardeşi de başka bir kentteki yatılı okulda eğitim almaktaydı. İki yüz kadar kız öğrencinin kaldığı bu devlet yurdu daha ziyade “Kışlayla manastır, yetimhaneyle ıslahevi arası bir şey” (Kristof, 2023: 15). Sabahın altısında uyanan öğrencilerin kahvaltıda alabildikleri tek gıda sütlü kahve ve bir dilim ekmek. Okul dönüşü bir şeyler atıştırdıktan sonra akşam yemeğine kadar etüt salonlarında çalışmak zorunda olan Agota zaman geçirebilmek için günlük tutmaya başlar. Yurtta kendini daha ziyade bir mahkûm gibi hisseden yazar, ebeveynlerinin ve kardeşlerinin yokluğundan kaynaklı melankoliyi ve çocukluğuna, eski evlerine ve o evde geçirdiği mutlu günlere duyduğu özlemi yazarak dindirmeye çalışır. Öyle ki günlüğüne yazdıklarını kimse okumasın diye kendince şifreli bir dil de icat eder. Akşamları onda yatmak zorunda olduğunu ifade eden yazar gözleri uykudan kapanıncaya dek gece lambası altında kitap okur. Bu bağlamda zor zamanlarda yalnızca yazmak değil okumak da bir terapi sağlar ve bu sancılı dönem aynı zamanda Kristof’un şiirle tanıştığı dönemdir.

“Şaklabanlıklar” başlıklı dördüncü bölüm ülkede fakirliğin hüküm sürdüğü 1950’li yılları baz almaktadır. Kristof’un yatılı okulu tıpkı Jane Eyre’in Lowood Okulu gibi katı disiplinli ve kötü koşullarda eğitim veren bir kurumdur. Öğrenciler dengesiz beslenmekten ve ısınma sorunundan muzdariptir. Yazar okul çantası, kırtasiye malzemeleri ve jimnastik kıyafetlerinden yoksun bir şekilde eğitimine devam etmeye çalışır. Eskimiş ayakkabılarını tamir için bıraktığında okula bile gidemeyen Kristof utancından hastalık mazeretine sığınır. Daha da kötüsü tamir masrafını ödeyecek parası da yoktur. Uzun yıllardır haber alamadığı babası hapiste, annesi ise geçimini idame ettirebilmek için her işi yapmaktadır. Bu sebepten harçlığını çıkarabilmek için gündüzleri teneffüslerde, akşamları ise yataktan sergilemek üzere skeçler kaleme almaya başlar. Yazdığı oyunlarda kendi de rol alır. Kristof’un yazarlığı henüz o yaşlarda profesyonelliğe dökülmüş ve geçimini sağlama-sına yardımcı olmuştur. Bu bağlamda yatılı okul yılları bir yazar olarak kimliğinin şekillenmesinde büyük bir rol oynamıştır. Bir aktris olarak yazdığı

oyunlarda rol alması, öğretmenlerini taklit edebilmesi ve doğaçlama yapabilmesi aslında sanatın her yönüyle iç içe olduğunu göstermektedir.

Anlatının beşinci bölümü “Anadil ve Düşman Diller” yazarın kendi ülkesinde ve iltica ettiği İsviçre’de karşılaştığı, daha doğrusu maruz kaldığı yabancı dillere odaklanmaktadır. Anadili Macarcadan başka bir dil olabileceğini hayal bile edemeyen Kristof bu bilinçdışı kusursuzluğun sona ermesiyle büyük bir hüsrana yaşamıştır: “Başlangıçta yalnızca tek bir dil vardı. Bu dil nesnelerdi, şeylerdi, duygulardı, renklerde, rüyalar, mektuplardı, kitaplardı, dergilerdi” (2023: 21). Herkesin her yerde aynı dili konuştuğu zamanlar kolektif ve bireysel aidiyetin en üst düzeyde olduğu dönemlerdi. Bu aidiyet duygusu dokuz yaşındayken büyük oranda Almanca konuşulan bir sınır kentine taşınmalarıyla son bulmuştur: “Biz Macarlar için düşman dildi bu; çünkü Avusturya hâkimiyetini hatırlatıyordu” (Kristof, 2023: 22). Bir sene sonra ülke Ruslar tarafından işgal edilince bu kez Rusça düşman dil olarak karşısına çıkmıştır. Rusçayı öğrenemeyen, daha doğrusu öğrenmeye direnen Kristof yirmi bir yaşındayken Fransızca konuşulan bir İsviçre kentine göç edince yaşamında büyük bir mücadele başlamıştır. Dost olarak gördüğü anadili dışında bütün diller onun için azılı bir düşman ve travmatik bir etkiye sahiptir. Otuz yıldan daha uzun bir süredir Fransızcaya hâkim olma mücadelesi veren yazar yine de “bu dili hala bilmiyorum” (Kristof, 2023: 22) demektedir. Dört yaşında kendi kendine okumayı öğrenen Kristof ne yazık ki sonraki süreçte tekrar eden bir biçimde okumaz yazmaz ve yersiz yurtsuz duruma düşmüştür.

Anlatının altıncı bölümü “Stalin’in Ölümü” Sovyet diktatörün vefatının yatılı okulda Agota ve arkadaşları tarafından nasıl karşılandığını baz almaktadır. Tüm ülkede ulusal yas ilan edilmiş, derslerde saygı duruşunun hemen ardından Stalin’in ölümü ve genç zihinler için sembolik anlamını ifade eden bir kompozisyon yazma ödevi verilmişti. Stalin’e bilinçsiz bir hayranlık duyan yazar bunun çocukluktan kaynaklandığı kadar mevcut iktidarın dayatılmış bir öğretisi ve bilinçli bir manipülasyonu olduğunu yıllar sonra Stalin’in ölümüyle idrak edebilmiş ve aile büyüklerinden birinin Stalin’in fotoğrafına verdiği sert tepkiyi ancak o zaman anlayabilmiştir: “Stalin’in renkli fotoğrafını yıllarca cebimde taşıdım fakat evine kalmaya gittiğimde, halamın o fotoğrafı neden yırttığını ancak Stalin öldüğü zaman anladım” (Kristof, 2023: 24). Diktatörlük rejimi milyonlarca insanın ölümüne sebebiyet vermiş ve ulusal kültür ve kimlik kadar ekonomiye ve sanata da çok ağır bir darbe vurmuştur. Ne yazık ki bir diktatörle bir sanatçının ölümüne verilen tepki aynı değildir; Stalin için yas ilan edenler Thomas Bernhard’ın ölümünü bile fark edeme-

miştir. Daha da kötüsü, hiçbir muhalif Rus yazar Sovyetler Birliği'nin dayatmacı ve istilacı ideolojisini eserlerinde ele almamıştır. Oysaki Bernhard kitaplarında kendi ülkesini eleştirecek kadar korkusuz bir aydındır; Nazilerle iş birliği yapan Avusturyalılara ve buna ses çıkarmayan Kiliseye daimî olarak öfke kusmuştur. Nihayetinde hakikatin peşinden gidemeyen bir sanatçı gerçekten sanatçı kabul edilebilir mi? Yaşadığı çağa duyarsız kalan aydın olabilir mi? Kristof için yazar olma gayesi taşıyanların rol modeli Bernhard olmalıdır, çünkü Bernhard hümanist vicdan sahibi bir entelektüeldir.

Anlatının yedinci bölümü “Hafıza” Kristof’un 1956 devriminden sonra dört aylık kızı ve kocasıyla kaçak yollarla Avusturya’ya göç etme yaşantısını eksenine alır. Basında ebeveynleriyle gizlice İsviçre’ye geçmeye çalışırken donarak ölen on yaşındaki Türk çocuğu haberlerine denk gelmesi Kristof için bir dış tetikleyici işlevi görür ve kendi travmatik deneyimini anımsatır: “Yirmi bir yaşındayım. İki yıldır evliyim ve dört aylık bir kızım var. Bir kasım akşamı, bir ‘insan kaçakçısı’nın peşine düşüp Macaristan ile Avusturya arasındaki sınırı aşıyoruz” (Kristof, 2023: 26). Kızı eşinin kucağında, kollarında iki çantayla saatlerce ormanda yürüyerek Avusturya sınırına ulaşmaya çalışan Kristof’un tek korkusu yollarını kaybedip kendilerini tekrar Macaristan’da bulmak ki bu Rus askerlerin açtıkları ateş sonucunda ölmeleri demektir. Neyse ki sonunda Avusturya sınırına varmış ve belediye başkanının yardımıyla bir ailenin yanına yerleştirilmişlerdi. Travmatik bellekten muzdarip olduğunun bilincinde olmayan Kristof bu süreçte yaşadıklarını anımsamakta güçlük çektiğini dile getirir: “İşin tuhaf tarafı, bütün bu olup bitenlerden hafızamda az hatıra kalmış. Sanki her şey bir rüyada ya da bir başka hayatta yaşanmış gibi. Sanki hafızam, hayatımın büyük bir bölümünü kaybettiğimi o anı hatırlamayı reddediyormuş gibi” (Kristof, 2023: 28). Kristof’un geride bıraktığı tek şey ülkesi değildi; aynı zamanda ebeveynleri, erkek kardeşleri, yatılı okul döneminde tuttuğu günlüğü, kaleme aldığı şiirleri, eski benliği, yaşam üslubu, ve en önemlisi aidiyet duygusuydu.

“Yersiz Yurtsuz İnsanlar” başlıklı sekizinci bölüm yazarın Avusturya’ya vardikten sonraki süreçte yaşadıklarına odaklanmaktadır. Viyana’ya doğru yola çıkan Kristof ve ailesi polis karakoluna giderek kayıtlarını yaptırmış ve daha sonra sığınmacıların yerleştirildikleri bir merkeze gönderilmişler. Sonraki süreçte tek uğraşları iltica başvurusunda bulunacakları bir ülke aramak olmuş: “Kocam, herkes gibi, bütün gününü bizleri kabul edebilecek bir ülke bulmak için farklı konsolosluk bürolarında bekleyerek geçiriyor” (Kristof, 2023: 30). Sonunda İsviçre’den kabul alan aile Noel zamanı diğer Macar sığınmacıların olduğu trenle Lozan’a geçer. Lozan’a vardıklarında kadınlar

ve erkekler iki gruba ayrılır; duş alırlar ve kıyafetleri dezenfekte edilir. Sonrasında ailesiyle bir kışlaya yerleşen Kristof insanlığını ve özdeğerini sorgulayan bir tutum içine girdiklerini özellikle vurgular: “Pazar günleri, futbol maçından sonra, seyirciler kışlanın demir parmaklıkları arasından bize bakmaya geliyorlar. Çikolata ve portakal veriyorlar elbette, ayrıca sigara ve para. Bu durum bizlere artık toplama kamplarını değil, daha ziyade hayvanat bahçelerini hatırlatıyor” (Kristof, 2023: 31). Lozan’da bir ay kaldıktan sonra dil eğitimi için Zürih’te de bir ay kalırlar. Bütün bunlar olurken yazarın bilinch dışında başka bir hayat için hep yas vardır: “Ülkemi terk etmeseydim nasıl bir hayatım olurdu? Daha zor, daha yoksul sanırım ama daha az yalnız, daha az parçalanmış, mutlu belki de” (Kristof, 2023: 31). Yuvasını, köklerini, anadilini, kimliğini, hatta benliğini de yitirse Kristof’un emin olduğu tek şey koşullar ne olursa olsun yazmaya devam edeceği: “Emin olduğum bir şey varsa, o da yine yazacak olduğumdur, nerede ve hangi dilde olursa olsun” (Kristof, 2023: 31).

“Çöl” başlıklı dokuzuncu bölüm Kristof’un İsviçre’deki yeni yaşamına uyum sağlama çabası ve sürecini temeline almaktadır. Neuchatel’deki iki odalı daireye yerleşen yazar bir saat fabrikasında çalışmaya başlar. Sabah beş buçukta kalkan yazar bebeğinin bakımını ve beslemesini yaptıktan sonra altı buçukta fabrikaya giden servise biner; akşamları beşte çıkarak kızını kreşten alıp eve geçer. Alışveriş, yemek, bulaşık gibi gündelik ev işlerinden sonra bir şeyler karalayıp uyur. Bu sonsuz rutin döngünün tek avantajı çalışma ortamının şiir yazmaya elverişli olmasıdır: “Şiir yazmak için fabrika çok iyi. İş tekdüze, başka şeyler düşünebiliyor insan, makinelerin dizelerin ölçülerine uygun, düzenli bir ritmi var. Çekmecemde bir kâğıt ve kalem duruyor. Şiir şekil almaya başladığında not ediyorum” (Kristof, 2023: 32). Kristof gündüzleri not aldığı şiirlerini akşam evde temize çeker. Bununla birlikte, yemek kültürünün farklı olması yazar açısından bir dezavantajdır; “... yemekler alışageldiklerimizden o kadar farklı ki neredeyse hiçbir şey yemiyorum. Kendi adıma, ben en azından bir yıl boyunca, öğle yemeğinde yalnızca sütü kahveyle ekmek aldım” (Kristof, 2023: 33). Fabrikada kendisi gibi dokuz Macar daha vardır; çalışanlar sığınmacılara iyi davranırsa da dil bilmediklerinden iletişim kurmak imkânsızdır: “Çöl burada başlıyor işte. Sosyal çöl, kültürel çöl” (Kristof, 2023: 33). Bu sessizlik ve iletişimsizlik yazarın evine, memleketine, ailesine ve arkadaşlarına olan özlemini arttırırken bir yandan da hayal kırıklığını tetikler: “Buraya gelirken bir şeyler bekliyorduk. Beklediğimiz neydi bilmiyorduk ama kesinlikle bu değildi: Bu kasvetli işgünleri, bu sessiz akşamlar, bu değişime kapalı, sürprizsiz, umutsuz, donuk hayat”

(Kristof, 2023: 33). Macaristan'daki yaşamlarına kıyasla İsviçre'deki yaşamları yoksulluk ve yoksunluktan uzak, ancak bu da tek başına yeterli değil. Sabahları işe giderken otobüste edilen tek bir kelimeyi anlamamak, iletişim kuramamak, kendini anlatamamak gibi durumlardan oluşan dilin istemsiz reddi hele ki dille bağı her şeyden daha değerli olan bir yazar için çok ama çok zordur. Bu nedenle yazar kendini aşılması gereken sonsuz bir çölde hissediyor. Bu çölde yaşamaya daha fazla katlanamayan sığınmacılar da olmuş; “Aramızdan iki kişi kendilerini orada bekleyen hapis cezasına rağmen Macaristan’a geri döndü” (Kristof, 2023: 34). İkisi Kanada ve Amerika gibi başka ülkelere göç ederken, dördü de çok daha uzak bir ülkeye gitmekte karar kılmışlardır. Bu sürgün yıllarına dayanamayıp canına kıyanlar da olmuştur: “Tanıdığım bu dört kişi, sürgünümüzün ilk iki yılında kendilerini öldürdü. Biri barbitüratla, biri gazla, diğer ikisiyse boyunlarına ip geçirerek. En genci on sekiz yaşındaydı. Adı Gisèle’di” (Kristof, 2023: 34). Kristof her şeye rağmen hayatta kalmayı başarmış.

“Nasıl Yazar Olunur?” başlıklı onuncu bölüm Kristof’un bir yazar olarak kendini inşa etme sürecine odaklanmaktadır. Koşullar ne olursa olsun yazmaya devam edilmesi gerektiğine inan Kristof yazarlığın aslında öğrenilebilir bir şey olduğunu da vurgular: “Öncelikle yazmak gerekir, elbette. Sonra da yazmaya devam etmek. Kimsenin umurunda değilken bile. Kimsenin asla umurunda olmayacağı duygusuna kapılırken bile. Yazılmış kağıtlar çekmeceelerde birikirken ve diğerleri yazılırken unutulurken bile” (Kristof, 2023: 35). İsviçre’ye geldiği zamanlar Kristof yazarlığı da geride bıraktığı düşüncesine kapılmıştır. Fabrikada çalışırken ürettiği şiirlerini Macar bir edebiyat dergisinde yayımlamıştır; yazarlık adına yapabildiği tek şey bu olmuştur. Fransız dilini öğrenmek için verdiği uzun bir mücadelenin ardından Kristof iki piyes kaleme almış, ama bunları nasıl değerlendireceğini bilememişti. Sonunda ilk piyesi bir kafede sahnelenmiş ve böylece oyun yazarlığı kariyeri başlamıştı. Yazılan piyesler raflarda birikirken bir arkadaşının önerisiyle bunları radyoya gönderen Kristof “bu da başka bir kariyerin başlangıcı oluyor, radyo tiyatrosu yazarlığı” (Kristof, 2023: 36) diyerek edebiyatta kademe kademe ilerlediğini dile getirir. Sonrasında çocuklar için ısmarlama piyesler yazmaya başlayan Kristof otobiyografik bir anlatı kaleme alma fikrinin tam da bu sıralar geliştiğini anlatır: “Çocukluk anılarımla ilgili kısa metinler yazmaya başlıyorum. Bu kısa metinlerin günün birinde kitaba dönüşeceğini aklımdan bile geçirmiyorum o sıralar” (Kristof, 2023: 36). İki yılın ardından ilk romanını taslak olarak bitiren Kristof çalışmasını yayımlanabilir bir hale dönüştürebilmek için çabalaması gerektiğinin bilincindedir: “Onu takdim edilebilir bir

metin haline getirene kadar uzun bir yol var daha, daktilo etmek, düzeltmek, yeniden daktilo etmek, fazlalıkları atmak, tekrar tekrar düzeltmek gerekecek” (Kristof, 2023: 36). Roman haline getirdiği el yazmasını bir arkadaşının önerisiyle Paris’in üç büyük yayınevine gönderir ve sadece bir yayınevi çalışmasını beğenerek basmayı teklif eder. Romanı basıldıktan üç yıl sonra Kristof artık ikinci romanı raflarda yerini almış ve ilk romanı *Büyük Defter* on sekiz dile çevrilmiş olan ünlü bir yazardır.

Kitaba ismini veren “Okumaz Yazmaz” anlatının on birinci ve son bölümüdür. Komşunun tek kelime Fransızca bilmeden bütün gün fabrikada çalışan, akşam da ev işleri yapıp çocuklarıyla ilgilenen yabancı kadın işçilerden hayretle bahsetmesi Kristof için bir dış tetikleyici işlevi görür ve yazar istemsiz bir biçimde fabrikada çalıştığı zamanları anımsar. Dilini bilmediği bir ülkede hayata tutunmaya çalışmak Kristof üzerinde travmatik bir etki bırakmıştır. Belki konuşabilse, duyguları ve düşüncelerini tercüme edebilseydi geçmiş yaşantısı bu kadar yıkıcı olmayabilirdi çünkü kıızıyla bile iletişim kuramıyordu; “Bir keresinde anlamadığım için ağlamaya başladı, bir başka sefer de o beni anlamadığı için” (Kristof, 2023: 39). Ana dilini bilmeyen bir çocuk ve çocuğun dilini bilmeyen bir anne, uyum sorunları ve iletişimsizlik; her şeyin iç içe geçtiği ve birbirine dönüştüğü sancılı bir süreç ve bunun sonucunda baş gösteren sessiz kadınsı keder: “İsviçre’ye geldikten beş sene sonra Fransızca’yı konuşuyordum ama okuyamıyordum. Okuma yazma bilmediğim zamanlara geri dönmüştüm. Henüz dört yaşında okumayı söken ben” (Kristof, 2023: 39). Kristof için konuşamamaktan daha kötü bir şey varsa o da okuyamamaktı: “Beş sene boyunca okuyamadan nasıl yaşayabildim bilmiyorum” (Kristof, 2023: 39). Kristof okula başlayan altı yaşındaki kızı ile yeniden okula başlar; Neuchatel Üniversitesi’nin yaz kursuna katılır. İsviçre’deki ilk beş yılında Fransızca konuşamayan yazar şimdi ise konuşmasına rağmen ne Fransızca yazabiliyor, ne de okuyabiliyordur; yani kendi tabiriyle okumaz yazmaz bir okur-yazardır. İki yıl sonra ise kursu başarıyla tamamlar. Artık Fransızca yazılmış ve Fransızcaya çevrilmiş bütün eserleri okuyabilmektedir, ancak bu tek başına yeterli değildir. Kristof için daha kat etmesi gereken uzun bir yol vardır; Fransızca yazmakta ustalaşmak: “Fransızca yazmak, mecburum buna. Bu bir meydan okuma. Okuma yazma bilmeyen birinin meydan okuması” (Kristof, 2023: 40).

Agota Kristof’un *Okumaz Yazmaz* kitabında en az iki, en fazla üç sayfadan oluşan on bir bölüm bulunmaktadır. Yazar kitabın yayımlanmasından altı yıl sonra vefat eder; bu bağlamda kitap yetmiş beş yıllık ömrünün altmış dokuz yılını temel almaktadır. Kristof, mücadelelerle geçen hayatını okuy-

cuyu sıkmayacak ve travmatize etmeyecek şekilde yazmıştır. Sade ve akıcı bir üslup benimsemiş olması, çalışmanın okunmasını kolaylaştırmaktadır. Belki de Kristof'un otobiyografi türünü değil de anı türünü benimsemesinin temel nedeni budur; okuyucuya hazmı zor bir yemek yerine sindirimi kolay lezzetli bir meze sunmuştur. Bir bütün olarak çalışma, ilk kitabını elli bir yaşında yabancı bir dilde basan bir yazar portresi sunarak, hiçbir şey için geç olmadığını hatırlatır. Koşullar ne olursa olsun yeniden başlamak mümkündür.

Eseri Fransızca aslından çeviren Feyza Zaim; yazar, okuyucu ve metin arasında etkileyici bir arabuluculuk üstlenmiştir. Öyle güzel çeviri yapmıştır ki yazar kitabını Türkçe yazmış gibidir. Notre Dame de Sion Lisesinden 1979'da mezun olan Zaim, lisans eğitimini İstanbul Üniversitesi Fransız Dili ve Edebiyatı Bölümünde tamamlamıştır. Agota Kristof'un *Neredesin Mathias?* ve *Önemi Yok* kitaplarının da çevirisini yapan Zaim'in, *Ateşler İçindeydi* *Germencik* ve *Körler Ordusu* adlı romanları ve *Aspa-Hana* isimli bir şiir kitabı bulunmaktadır. Zaim'in başlıca çevirileri arasında; Nathalie Sarraute'dan *Altın Meyveler*, Jean Boisselier'dan *Buda'nın Bilgeliği* ve Robert Pinget'ten *Fantaine* bulunmaktadır.

Kaynakça

Kristof, Agota (2004). *Okumaz Yazmaz*. Çev. Feyza Zaim. Can Yayınları.

“COPE-Dergi Editörleri İçin Davranış Kuralları ve En İyi Uygulama İlkeleri” çerçevesinde aşağıdaki beyanlara yer verilmiştir:

Etik Kurul Belgesi: Bu çalışma için etik kurul belgesi gerekmemektedir.

Çıkar Çatışması Beyanı: Bu makalenin araştırması, yazarlığı veya yayınlanmasıyla ilgili olarak yazarın potansiyel bir çıkar çatışması yoktur.

The following statements are made in the framework of “COPE-Code of Conduct and Best Practices Guidelines for Journal Editors”:

Ethics Committee Approval: Ethics committee approval is not required for this study.

Declaration of Conflicting Interests: The author has no potential conflict of interest regarding research, authorship or publication of this article.